

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Собакаря Андрія Олексійовича
на дисертацію Горбунової Олени Василівни
«Визначення походження дитини за законодавством України, країн
Європейського Союзу та США»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Відповідно до Конвенції про права дитини, кожна дитина має: невід'ємне право на життя; право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування; право на збереження своєї індивідуальності і громадянства; право не розлучатися з батьками, за винятком випадків, коли компетентні органи визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини; право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини надається належна увага; має право вільно висловлювати свої думки; право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я з наданням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги; право користуватися благами соціального забезпечення; право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку; має право на освіту; має право користуватися своєю культурою та б. ін. Права дитини обумовлено і низкою національних нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про охорону дитинства», де ст.ст.6-10 присвячено виключно правам дитини. Не викликає сумнівів, що кожне із перерахованих в міжнародних та національних актах прав дитини, втілюється в життя їх батьками, або іншими законними представниками. До того ж Україна приступила до реалізації питання світового порядку – формуванню у суспільстві відповідального батьківства.

Базовим правом дитини визнано право знати своїх батьків, право на їхнє піклування. А це означає, що в цивілізованій державі, по-перше не може бути дітей без батьків, і по-друге, батьки не можуть відмовитися від дитини, від своїх обов'язків щодо неї, і по-третє, статус батьківства виникає не лише за природніми

критеріями, а і за правовими. Важливість визначення походження дитини обумовлена також і тим, що її генетична історія, біологічні зв'язки виступають тими факторами, що впливають на формування особистості дитини, і в подальшому стають важливою частиною її ідентичності, як члена суспільства, як учасника конкретних суспільних відносин.

Належне правове регулювання відносин щодо визначення походження дитини, вирішує долю не лише окремої сім'ї, а й життєздатність окремої нації, країни, світової спільноти.

З огляду на наведене тема дисертації Горбунової О. В. є актуальною та важливою як з точки зору науки сімейного, цивільного права, так і в частині рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства та практики його застосування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.
Робота Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, Європейського Союзу та США» містить наукові положення, які мають теоретичне значення і практичну спрямованість.

У дисертації здійснено спробу знайти відповідь на низку питань, вирішення яких становить основу для подальшого розвитку сімейного, цивільного, цивільного процесуального законодавства України, а також юридичної практики.

Метою дослідження є формування теоретичної концепції правового регулювання визначення походження дитини за законодавством України, законодавством країн Європейського Союзу та США, а також розробка на цій основі науково-теоретичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію сімейного, цивільного та інших суміжних галузей права у цій сфері (с. 18). Проведений аналіз роботи свідчить про те, що дисертантці вдалося досягти поставленої мети та належним чином вирішити окреслені у дослідженні завдання.

Наукові положення, висновки і рекомендації, які викладені у рукописі дисертації, є достатньо обґрунтованими.

Положення дисертації Горбунової О.В. є виваженими і достовірними, на що вказують використані авторкою методи дослідження. Зокрема, здобувачкою

застосовано цілу низку методів дослідження – діалектичний, історико-правовий, а також методи дедукції та індукції; аналогії та моделювання; системний; системно-структурний, формально-догматичний, формально-юридичний, та прогностично-правовий.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Логічно структуровано зміст розділів роботи, в яких відображено: загальнотеоретичні та методологічні аспекти визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США (розділ 1); загальні засади визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США (розділ 2); визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій за законодавством України, країн Європейського Союзу та США (розділ 3). Саме ж дослідження складається з вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Такий підхід до структури і змісту роботи дав можливість всебічно висвітлити значне коло актуальних питань визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США.

У всіх розділах дисертантка намагається давати власну оцінку досліджуваним явищам, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми.

Правильний, послідовний порядок подачі матеріалу дозволив побудувати переконливу систему аргументації, що відображає як найбільш відомі в цивілістиці підходи щодо вирішення проблематики дослідження, так і власну позицію.

Авторка справедливо наголошує, що інститут визначення походження дитини – є одним із найважливіших правових інститутів сімейного права. Від ефективності застосування його норм багато в чому залежить реалізація окремої групи сімейно-правових відносин: визначення походження дитини – визначення батьківства, материнства; виникнення батьківських прав та обов'язків; забезпечення рівності прав та інтересів дітей, їх охорона та захист, незалежно від такого юридичного факту, як існування між батьками зареєстрованого шлюбу (с. 28).

У дисертації відстоюється класичне розуміння сім'ї, яка складається з батька та матері, дітей, і заперечується виховання дитини одностатевими парами. При цьому авторка на належному рівні обґрунтовує свою позицію, керуючись виключно інтересами дитини.

Заслуговує на схвалення і позиція дисертантки про те, що українським законодавством встановлено природну концепцію походження дитини. По-перше, закріплено презумпцію батьківства чоловіка щодо дитини, яку народжує його дружина. По-друге, дозволено визнання батьківства за спільною заявою матері та чоловіка, який не перебуває з нею у шлюбі. В цьому випадку також має місце презумпція батьківства – закон не ставить у залежність таке батьківство від реального кровного зв'язку: якщо батьки визнають його наявність, то закон розглядає їх як осіб, від яких походить дитина. По-третє, у випадках, коли один із батьків не має кровного зв'язку з дитиною, але подає заяву про визнання свого материнства/батьківства, він записується матір'ю/батьком дитини (у разі застосування допоміжних репродуктивних технологій) (с. 66).

Обґрунтовані аргументи наводяться в роботі і на користь того, що заява про визнання свого батьківства військовослужбовцем, який перебуває в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що дислокуються в зоні бойових дій, може бути посвідчена командиром військової частини, з'єднання тощо і, що дія такого повноваження командира поширюється лише на час воєнного стану.

У роботі правильно підкреслюється, що дитина, маючи конституційне право – знати своїх батьків, по досягненню повноліття, може звернутися до уповноважених органів із заявою про надання інформації про біологічного батька (матір). Така інформація може бути надана, якщо: особа надавала послуги неанонімного донора і не заперечує проти відкриття такої інформації; інтереси повнолітньої особи є – виключно моральними, і не пов'язані з майновою сферою донора – біологічного батька (матері).

Переконливою видається позиція здобувачки, згідно з якою порушення умов та порядку визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, може призвести до притягнення винних

осіб не лише до договірної (цивільно-правової відповідальності), а й до адміністративно-правової: за відмову передати дитину або створення перешкод для повернення дитини біологічним (потенційним) батькам: за відмову батьків забрати народжену дитину; за розголошення особистих даних донорів, недотримання лікарської таємниці тощо). Слід підтримати запропоновану дисертанткою пропозицію щодо необхідності уведення до Кодексу України про адміністративні порушення, окремої статті «Порушення вимог законодавства щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій».

У дисертації стверджується, що окремі способи використання допоміжних репродуктивних технологій мають бути дозволені жінкам виключно за медичними показаннями - діагностовано безпліддя або інше хронічне захворювання, яке може загрожувати життю, здоров'ю жінки (матері) або майбутньої дитини і не може пов'язуватись із фізичними (тілесними) змінами, які тягнуть за собою вагітність та пологи. Авторка робить правильний висновок, що така норма унеможливить використання жінки та народженої нею дитини, як «живого товару» та запобігатиме кваліфікації таких дій, як кримінально караного діяння.

Авторка на сторінках своєї роботи цілком виправдано приділяє увагу репродуктивним правам, адже однією із проблем у сфері сімейних відносин, і зокрема, у сфері реалізації особистих немайнових прав – на материнство та батьківство, наразі можна назвати фізичну неспроможність індивідів репродуктивного віку зачати і народити дитину. У зв'язку з чим питання щодо репродуктивного здоров'я громадян, а відтак і їхніх репродуктивних прав, все частіше піднімається в Україні і за кордоном, як на законодавчому рівні, так і в правовій доктрині (с. 134). Вважаю, що необхідно підтримати і висновок дисертантки в тому, що у системі цінностей будь-якої цивілізованої нації, особливе місце посідає здоров'я людей, як з погляду формування окремої людської біографії, так і на рівні розвитку суспільства. Не можна не погодитись із дисертанткою і в тому, що важко знайти інший феномен, якому б здоров'я поступалося своєю роллю, значенням і впливом на різні сфери діяльності людини. У дисертації стверджується,

що в законодавстві більшості країн Європейського Союзу питання визначення походження дитини розглядається крізь призму соціальної політики держави.

Горбунова О. В. доходить обґрунтованого висновку, що розвиток медицини та новітніх технологій, завдяки чому, в принципі, будь-яка особа репродуктивного віку, може реалізувати своє право на материнство та право на батьківство, не повинні нівелювати роль та значення традиційної моделі сім'ї та традиційного уявлення про материнство, батьківство.

Переконливою видається також позиція здобувачки, яка вказує, що з метою уникнення ризиків та конфлікту інтересів (вимога спілкування з дитиною та реалізація батьківських прав – з боку донора; встановлення батьківства неанонімного донора для виконання ним батьківських обов'язків – з боку матері), заборонити надавати інформацію про неанонімних донорів, гамети яких було використано для запліднення одиноким жінкам, негетеросексуальним парам, а також з метою дотримання права дитини знати своїх батьків (ст. 7 Конвенції ООН про права дитини) на рівні закону закріпити норму, яка б гарантувала можливість отримання інформації про свого біологічного батька лише дитині, яка досягла повноліття, незалежно від згоди матері на це.

Зрештою, слід позитивно відзначити широке використання зарубіжного законодавства низки європейських країн – Нідерландів, Польщі, Чехії, Іспанії, Франції, Німеччини, Італії, Швеції та інших. На підставі проведеного аналізу зарубіжних правопорядків в частині визначення походження дитини робиться важливий висновок про те, що для усіх, без винятку, країн Європейського Союзу, в тому числі і для України та для США, встановлений єдиний порядок встановлення батьківства – звернення ймовірного батька з відповідним клопотанням до уповноваженого державного органу. При встановленні батьківства у добровільному порядку, уповноважені державні органи керуються пріоритетним принципом – забезпечення прав та законних інтересів дитини.

Дисертаційне дослідження спирається на серйозний масив використаної спеціальної літератури, список якої налічує 305 джерел. Робота написана грамотно, сприймається легко і з інтересом.

Дисертація «Визначення походження дитини за законодавством України, Європейського Союзу та США» і наукові публікації Горбунової Олени Василівни виконані на належному науковому рівні.

Здобувачка, судячи з її дисертації та опублікованих праць, належним чином оволоділа методологією наукової діяльності.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення й висновки, сформульовані в дисертації Горбунової О. В., опубліковано у п'яти фахових наукових виданнях, а також у шести тезах доповідей дисертантки на науково-практичних конференціях та круглих столах. Вивчення наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації, дає підстави для висновку про повноту викладу в них наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Таким чином, результати дослідження пройшли належну апробацію відповідно до вимог, установлених Міністерством освіти і науки України.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності. У дисертації Горбунової О.В. «Визначення походження дитини за законодавством України, Європейського Союзу та США» не виявлено порушень академічної доброчесності. У роботі відсутні академічний плагіат, самоплагіат, фабрикації, фальсифікації. У дисертації та публікаціях здобувачки наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень та інших відомостей, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності та використані методики досліджень. Авторкою дотримано вимоги ст. 42 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. щодо академічної доброчесності.

Аналіз дискусійних положень дисертації та основні зауваження. Разом з тим, позитивно оцінюючи рецензовану роботу, необхідно зазначити, що дисертація містить низку положень, оцінок, висновків і пропозицій, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх здобувачкою, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. П. 3 наукової новизни обґрунтовано, що використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні може застосовуватися щодо громадян України та іноземців - громадян країн Європейського Союзу, інших зарубіжних країн, особистим законом яких, не заборонено використання таких способів реалізації батьківства, материнства, і законодавство яких чітко регламентує порядок визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій на території іншої країни. Проте, за текстом роботи не наведено достатньо, як на мою думку, аргументів на користь цього висновку, через що наведене положення потребує додаткового обґрунтування.

2. Потребує додаткового пояснення під час публічного захисту позиція дисертантки, відповідно до якої, що визначення походження дитини від чоловіка, який перебуває у полоні або на тимчасово окупованих територіях України, і який в силу цього обмежений в праві добровільного визнання свого батьківства, може бути здійснено шляхом розгляду справи в судовому порядку, проте – за відсутності відповідача. Запис про батьківство цього чоловіка може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших родичів, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядку та спосіб, встановлений законом.

Не зовсім зрозуміло, за якою процедурою і в якому порядку буде здійснено розгляд справи, адже, якщо відсутній відповідач, то слухання справи або переноситься, або призначається заочний розгляд справи. З положень, викладених в дисертаційному дослідженні не вбачається, що йдеться саме про такий порядок розгляду справи. Тому хотілося б почути уточнення дисертанткою своєї позиції.

3. Авторка доходить висновку, що спільною ознакою визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США - є адміністративна процедура, яка має уніфікований, комплексний приватно-публічний характер: виникнення батьківських правовідносин не можливе без звернення до органів публічної влади (реєстрація народження дитини, внесення відповідних актових записів, отримання свідоцтва про народження дитини).

В цілому погоджуючись із такими міркуваннями, і підтримуючи такий висновок, хотілося б, щоб авторкою було продемонстровано більшу кількість аргументів на користь такої позиції. Це необхідно зробити під час публічного захисту дисертації.

Однак, висловлені зауваження в цілому не заперечують концептуальні положення дисертації Горбунової О. В. «Визначення походження дитини за законодавством України, Європейського Союзу та США», у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не спростовують висновку щодо належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та її наукову і практичну цінність.

Авторка володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом її дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Вона проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідної роботи на належному науково-теоретичному й методологічному рівні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у: *науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері сімейного права, цивільного і цивільного процесуального права, міжнародного приватного права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19.05.2025 № 70-оп/нд); *законотворчій діяльності* – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері визначення походження дитини; *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визначення походження дитини; встановлення факту батьківства (материнства) (акт впровадження приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Виноградової А. І. від 07.05.2025 року № 24/01-16); *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисципліни «Сімейне право», «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», «Актуальні проблеми сімейного права», «Цивільне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», а також

при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19.05.2025 № 70-оп/нд).

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам. За своїм змістом, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за змістом, кількістю, обсягом публікацій і повнотою опублікованих здобувачем матеріалів, дисертаційна робота Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США» відповідає вимогам, установленим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

На підставі викладеного вважаю, що представлена до захисту дисертація є завершеною науковою працею, що містить нові науково-обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки, а її авторка – Горбунова Олена Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративного
права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Андрій СОБАКАРЬ

